

כלל הסמ"ע שבלשון 'בין בין' הפשוט באחרונה

כתב השולחן ערוך (חו"מ סימן עב ס"ב): המלוה את חבירו על המשכון, בין שהלוהו מעות בין שהלוהו פירות, בין שמשכנו בשעת הלואתו בין שמשכנו אחר שהלוהו, הרי זה שומר שכר. לפיכך אם אבד המשכון או נגנב חייב בדמיו.

וביאר הסמ"ע (סק"ז): בין שהלוהו פירות - ואז המלוה נהנה בהלואה זו, דבביתו היו הפירות נרקבים, ועכשיו מחויב הלוה להחזיר לו פירות טובים בכלות זמן הלואה, דבזה פשיטא דהוה שומר שכר. דהיינו, שהמסמ"ע מבאר שאם הלוהו על פירות פשוט יותר שיהיה שומר שכר, משיהיה שומר שכר במקום שהלוהו על מעות. ומוסיף הסמ"ע: וב"בין" "בין" דרכו לנקוט הפשוט תחילה. דהיינו שבשנוקט הלשון בין בדבר זה ובין בדבר זה, הדרך שמזכיר תחילה את הדבר המחודש ובסוף את הדבר הפשוט.

וכן ביאר (סק"ח) בביאור המשך פסק השו"ע, בין שמשכנו בשעת הלואתו בין שמשכנו אחר הלואתו, שכשמשכנו שלא בשעת הלואתו פשוט יותר שיתחייב כיון שקנאו מדברי יצחק [- שבעל חוב קונה משכון, כשמשכנו שלא בשעת הלואה], או משום שכשמשכנו שלא בשעת הלואתו מוכח בודאי שמשכנו לצורך גוביינא, משא"כ כשמשכנו בשעת הלואתו שלא קנאו מדברי יצחק וגם יש לומר שלא לקחו אלא לזכרון בעלמא ולא לגביית החוב, וקמ"ל שאפילו כשמשכנו בשעת הלואה גם כן הרי הוא שומר שכר. וגם כאן נקט השו"ע את הפשוט באחרונה, כיון שנקט בלשון 'בין - בין' שדרכו לנקוט הפשוט תחילה.

אמנם הטור (שם) כתב להיפך: לא שנא משכנו שלא בשעת הלואתו לא שנא משכנו בשעת הלואתו, בין הלוהו פירות בין הלוהו מעות. וכתב הפרישה (סק"ד) שלא זו אף זו קתני, וכתב הפשוט יותר תחילה. ובסמ"ע הוסיף שאף השו"ע סובר כך מסברא, והיפך הסדר כיון שכתבו בלשון 'בין - בין', ועל הרוב 'בין' האחרון פשוט יותר מ'בין' הראשון.

החידוש ב'סתם הלואה שלוש יום' במלוה על פה ובשטר

עוד כתב השו"ע (חו"מ סימן עג ס"א): המלוה את חבירו סתם ולא קבע לו זמן, במקום שאין להם מנהג יש לו זמן שלשים יום שאינו יכול לתבעו קודם, בין במלוה בשט בין במלוה על פה, בין במשכן בין בלא משכון. וכתב הסמ"ע (סק"ג): בין במלוה בשטר, פירוש ולא אמרינן כיון דטרח לכתוב שטר דעתו איותר מזמן ל' יום.

ותמה התפארת יעקב (סק"ב) על דבריו, מה הוצרך לחפש חידוש במלוה בשטר לענין זמן הפירעון, הלא בגמרא במכות (ג): מבואר להדיא שהרבותא היא במלוה על פה, שכן מובא שם שרבה בר חנה סבר לומר שאין דין ל' יום אלא במלוה בשטר כיון דלא עביד איניש דטרח דכתב שטר בציר מתלתין יומין, אבל מלוה על פה לא, והשיבו רב שכך אמר חביבי 'אחד המלוה בשטר ואחד המלוה על פה', וכך שנינו בברייתא: המלוה את חבירו סתם, אינו רשאי לתובעו פחות משלשים יום, אחד המלוה בשטר ואחד המלוה על פה.

אלא, מבאר רבי יעקב גזונדהייט זצ"ל, הסמ"ע הלך בזה לשיטתו, שכן הוא סובר שכשהשולחן ערוך נוקט לשון 'בין בין' בדרך כלל הפשוט יותר מוזכר באחרונה, ולכן הוקשה לו שכאן השו"ע נקט לשון 'בין בין' והזכיר את השטר בתחילה ואת המלוה על פה באחרונה, אף שבגמרא מבואר שהחידוש הוא במלוה על פה. לכן הוצרך הסמ"ע לתור אחר סברא הפוכה, לבאר מדוע ישנו חידוש גם במלוה בשטר, ובכך לבאר את הטעם שהקדים השו"ע מלוה בשטר למלוה על פה - כיון שמלוה על פה פשוט יותר.

יסוד ההלכה למשה שכשיש סדר בדברים מקדימים אף את הפשוט

והנה התפארת יעקב בציינו לדברי הסמ"ע כתב שדעת הסמ"ע ש'בכל מקום שזכר המחבר בין בין, על הרוב בין האחרון פשוט יותר מן הראשון', דהיינו שהעמיד את דברי הסמ"ע דוקא על דברי המחבר. אמנם מצאנו באחרונים שהבינו כוונת הסמ"ע ש'דרכו לנקוט הפשוט באחרונה' היינו בכל מקום שנכתב בלשון 'בין - בין', אף בדברי חז"ל, ולפי זה יצאו לדון ולהעיר בכמה מקומות בש"ס שנזכר לשון 'בין בין', אם אפשר להעמידם באופן זה שהפשוט כתוב באחרונה.

בגמרא ביבמות (כט:): מובא (ומקורו בתוספתא נדרים פ"ו): שומרת יבם, בין יבם אחד בין שני יבמין, רבי אליעזר אומר יפר, רבי יהושע אומר לאחד ולא לשנים, רבי עקיבא אומר לא לאחד ולא לשנים. והקשה בספר הלכה למשה, הרי לפי דברי הסמ"ע בלשון 'בין בין' יש לנקוט הפשוט באחרונה, וכאן הלא יבם אחד פשוט יותר שיכול להפר משני יבמין, ומדוע אמר התנא "בין יבם אחד בין שני יבמין, רבי אליעזר אומר יפר".

עוד איתא בגמרא בשבת (כא:): אמר רב הונא, פתילות ושמינים שאמרו חכמים אין מדליקין בהן בשבת, אין מדליקין בהן בחנוכה - בין בשבת בין בחול. אמנם התוספות (ד"ה ומותר) העתיקו לשון הגמרא: בין בחול בין בשבת. וביאר החתם סופר שגירסת התוספות מדוקדקת היטב לפי דברי הסמ"ע, כיון שבחול הרי לא שייך החשש 'שמא יטה' אלא שמכל מקום אסור משום ש'כבתה זקוק לה' וצריך לכתחילה לעשותה יפה כדי שלא תכבה ויפגע ולא יתקן, ואם כן 'אין מדליקין' בשבת פשוט יותר מבחול, ולכן הקדים שאין מדליקין 'בין בחול' המחודש, 'ובין בשבת' הפשוט.

ב'בין - בין'
דרך לנקוט
הפשוט
באחרונה

יום שלישי ד ניסן
יבמות דף כט

אלא שהקשה החתם סופר מדעת רב המובאת בגמרא שם (ע"ב): אמר רבי זירא אמר רב, פתילות ושמנים שאמרו חכמים אין מדליקין בהן בשבת, מדליקין בהן בחנוכה - בין בחול בין בשבת. והרי 'מדליקין' פשוט יותר בחול מבשבת, שבשבת יש לחשוש להטייה, ואם כן היה לו להקדים שבת ולהזכיר חול הפשוט בסוף.

כדי ליישב ב' קושייות אלו מייסד רבי משה ניימאן זצ"ל, שיטתו מקרה שבו מודה גם הסמ"ע שיש להקדים האחד קודם לחבירו אף אם הוא פשוט יותר. וזאת, באופן ששני הדברים יש ביחס ביניהם סדר קבוע וברור, שהראשון קודם לחבירו, שאז שונים אותם כסדרם ואין מתחשבים כלל בחידוש מי מחודש יותר ומי פשוט יותר. ולכן, לגבי יבם, כיון ש'אחד' קודם ל'שנים', מנה התנא 'בין יבם אחד בין שני יבמין', אף שיבם אחד פשוט יותר. וכן גבי חול ושבת, החול קודם לשבת בסדר הימים, ולכן בין לרב ובין לרב הונא מנה קודם חול ואחר כך שבת.

מחלוקת בבלי וירושלמי אם הנקדנין תופסים את שאומר 'נברך' או 'ברכו'

ובמשנה בברכות (מט:): שנינו: כיצד מזמנין, בשלשה אומר 'נברך', בשלשה והוא אומר 'ברכו'. ובגמרא: אמר שמואל, לעולם אל יוציא אדם את עצמו מן הכלל [- אלא יאמר לעולם 'נברך']. ומביאה הגמרא (נ.) ראייה לדברי שמואל מברייתא: תניא נמי הכי, בין שאמר 'ברכו' בין שאמר 'נברך', אין תופסין אותו על כך, והנקדנין תופסין אותו על כך. ופירש רש"י: על שהוציא עצמן מן הכלל. והקשה הרש"ש, כיצד מביאה הגמרא מברייתא זו ראייה לשמואל, הלא אפשר לומר שאדרבה כוונת הברייתא שתופסין אותו על שאמר 'נברך' אף שהיו שלשה בלעדיו. וכתב הרש"ש שלפי דברי הסמ"ע הנזכרים תבואר ראיית הגמרא, שכיון שבלשון 'בין בין' הפשוט כתוב באחרונה, והברייתא שנתה לשון 'נברך' באחרונה, ממילא כשהוסיפה שהנקדנין תופסין אותו על כך, כוונתה למי שלא נקט את הדרך הפשוטה והנכונה אלא אמר 'ברכו'.

ולפי זה דקדק שם באופן נפלא, מה שבירושלמי פירש שהנקדנין תופסין את מי שאומר 'נברך' היפך סוגיית הבבלי, וזאת לפי שהירושלמי גורס גם בלשון הברייתא להיפך, 'בין שאמר נברך בין שאמר ברכו', וכיון שגרס באחרונה 'ברכו' לכן פירש שהתפיסה היא על מי שאומר 'נברך'.

ראיית הרש"ש שאין קפידא בסדר 'בין בין' בין הפשוט למחודש

ובמשנה בשבת (קנה). תנן: אין מרסקין לא את השחת ולא את החרובין לפני בהמה, בין דקה ובין גסה. רבי יהודה מתיר בחרובין לדקה. ובגמרא נחלקו רב הונא ורב יהודה, שלדעת רב הונא מותר לטרוח באוכל אך אסור לשוויה אוכל, ולדעת רב יהודה שווי אוכל משוינן, מטרח באוכל לא טרחינן. ולפי זה דנה הגמרא בביאור המשנה שאין מרסקין את השחת ואת החרובין לפני בהמה, שלדעת רב יהודה יש לפרש שהחרובים רכים כדרך שהשחת רכה, ואף רכים הם אסור לרסקם כיון שלא טורחים באוכל. ואילו לדעת רב הונא צריך לומר שהחרובים והשחת קשים ולכן הם אסורים בריסוק כיון שבכך הוא מכשירם לאכילה.

ולפי זה כשנבוא לדון בדברי המשנה 'בין דקה ובין גסה' מהו המקרה הפשוט יותר, יימצא חילוק בין הדעות, כי לפי רב הונא שהם קשים והריסוק בא להכשירם לאכילה, החידוש הוא בבהמה גסה יותר, שאף שלבהמה גסה גם ללא הריסוק ראויים הם לאכילה, אעפ"כ אסור לרסקם. ואילו לדעת רב יהודה החידוש הוא בבהמה דקה, שאפילו לבהמה דקה שהריסוק נצרך יותר לעצם האכילה אעפ"כ מחשיבים זאת כ'טירחה באוכל' ואסור לרסקם. ומכח משנה זו הוכיח הרש"ש (שבת שם) דלא כסברת הסמ"ע, אלא אין עדיפות בין הראשון לאחרון, לנקוט את הפשוט יותר בזה או בזה.

ואמנם יש להעיר שהסמ"ע בדבריו דקדק וכתב ש"על הרוב 'בין' האחרון פשוט יותר מ'בין' הראשון", הרי שאף הוא מסכים בדבריו שיש פעמים שהבין הראשון הוא הפשוט יותר, ורק שנח לו לפרש דברי השו"ע באופן שיתאימו עם הדרך הרגילה. ולפ"ז נדחית קושיית הרש"ש מדברי הגמרא בשבת, שכן האמוראים לא היו יכולים להוכיח כדעתם מהסדר המובא במשנה, כיון שיש יוצאים מן הכלל ופעמים שהדבר הפשוט יותר כתוב בתחילה.

ראיית הרש"ש מסוגיית הגמרא במועד קטן שאת הפשוט מזכיר תחילה

והרש"ש שם הוסיף: אבל בריש מו"ק משמע בגמרא דאת הפשוט דרך להזכיר תחילה, ולא פירש כוונתו. והנה במשנה במועד קטן (ב.) תנן: משקין בית השלחין במועד ובשביעית, בין ממעיין שיצא מתחילה, בין ממעיין שלא יצא בתחילה. ובגמרא: השתא יש לומר ממעיין שיצא בתחילה דאתי לאינפולי משקין, ממעיין שלא יצא בתחילה דלא אתי לאינפולי מיבעיא?! ומיישבת הגמרא: אי תנא מעיין שיצא בתחילה, הוה אמינא הכא הוא דבית השלחין אין בית הבעל לא, משום דאתי לאינפולי, אבל מעיין שלא יצא בתחילה, דלא אתי לאינפולי, אימא אפילו בית הבעל נמי, קא משמע לן, לא שנא מעיין שיצא בתחילה ולא שנא מעיין שלא יצא בתחילה, בית השלחין אין בית הבעל לא.

נמצא למסקנת הגמרא, שחידוש המשנה ב'בין בין' הוא, שגם מעיין שלא יצא מתחילה אין משקין ממנו אלא בית השלחין ולא בית הבעל, ולענין זה מעיין שיצא בתחילה הוא הפשוט יותר - ומכאן הוכיח הרש"ש שהדרך להזכיר את הפשוט תחילה. אלא שלכאורה צ"ב שכן מכן יש רק ראייה שפעמים שהפשוט מוזכר תחילה, אך מנין מוכח שהדרך להזכיר את הפשוט תחילה בדוקא. ויש לפרש כוונתו באופן אחר, שלכאורה עיקר קושיית הגמרא צ"ב שהרי בכל 'בין בין' מזכירה המשנה פשוט ומחודש, ואם כן מה ראתה הגמרא להקשות דוקא שם את קושייתה, ומכאן הוכיח הרש"ש שדרך המשנה להזכיר תחילה את הפשוט כשנוקטת לשון 'בין בין', ולכן מקשה הגמרא שכאן הפשוט כתוב בסוף ואם כן הדין במחודש אין צורך בפשוט השני לבסוף.

"מייסד רבי
משה ניימאן
זצ"ל, שיטתו
מקרה שבו
מודה גם
הסמ"ע שיש
להקדים
האחד אף
אם הוא
פשוט יותר.
וזאת, באופן
שיש ביחס
בין שני
הדברים
סדר קבוע
וברור"

החידוש היומי מוקדש
לע"נ
הבחור
חיים אהרן
ז"ל
בן ר' יונתן יבדלחט"א
ת.נ.צ.ב.ה.